

„URUSOS KÚT” ÉS SZENT LÁSZLÓ HAGYOMÁNY OROSZHEGYEN

1868-ban Orbán Balázs az udvarhelyszéki Oroszhegy falu és Tartód vára között elterülő „oroszhegyi fennsík” hatalmas erdőségeinek néhány helynevét bemutatva és az ún. „ördögútját” nyomozva megemlékezett a Kápolna mező nevű területről és az ott csordogáló gyógyító erejű vízről: „Tovább *Kápolna-mező* nevű helyen egy kápolna rommaradványai látszanak, a kápolna mellett egy gyógyforrás fakad fel, melyhez most is Úr szeredáján feljár a nép s felviszi beteg gyermekit füröszteni, mert e forrásnak nagy gyógyhatást tulajdonítanak, mely a hagyomány szerint onnan ered, mivel Szent László király itt szokott volt fürdeni. A forrás közelében egy bemélyülést *Sátorhelynek* neveznek; itt állott volna a szent király sítra.

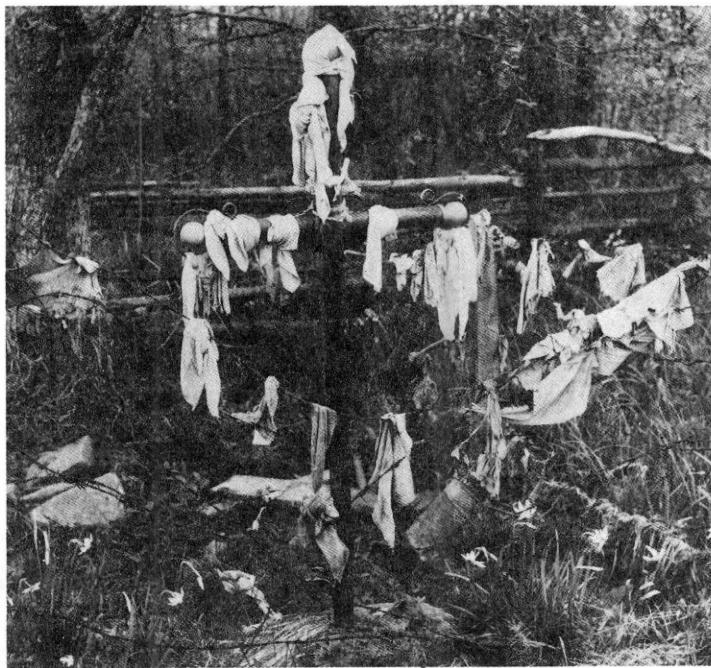
Itt áldozó csütörtökön a Karry Miklós által 1723-ban épített kápolnában nagy búcsuk tartattak: E búcsuk oly népesek és látogatottak voltak, mint a szent-anna tói búcsuk; az egész szék katholikus népsége felsereglett oda, de mivel sok verekedés és botrányos dolgok történtek, Battyáni püspök betiltotta, s a kápolnát lerontatta.”¹

Orbán Balázs szép tudósításával majdnem egyidőben, 1865-ben keletkezett az oroszhegyi jegyző Pesty Frigyes helynévgyűjteménye számára készített leírása a hajdani kápolna helyéről és a közelében lévő „urusos”, azaz gyógyító kútról.

„Magyaróköze mely nagy kiterjedésű gyér Magyaros, Személyes birtok, melybe foglaltatik Kápolna nevezetű hely a hol hajdan számos bucsujárok jelentek meg, az építetése a kápolna romjainak nem tudatik, hanem azt tudjuk még most élő szavainkkal bizonyítani, hogy csak is 60 éve hogy a födele fönn állott; s a bucsu Áldozó Csütörtökön tartatott, s a mint még máig is ünnepelve feljár egy fennálló kereszt mellé a nép, a falvától egy 5 fertály óráig van távol. Ugyan e kápolna romjaitól észak felé mint egy 20 □-ölnyileg van egy Szent László Sátora Kosara nevezetű várhely és ebben a várhelyben a nép Legendája szerént Kőpénz, állíttolag a Tatár járáskor Szent Lászlót megvesztegetni akaró Tatár vezér a magyar tábor közé pénzt hintet hogy azon a magyar hedsereg késsék – s azon pénz a Szent László imádságára s a mindenható ereje által kővé változott – Itt vagyon még e kápolna romjaitol a Déli részre s mint egy 16 □-ölnyileg az úgynevezett Urusoskút a melybe régente sok helyekről össze gyűlő köszvényes, ótvaros és más egyéb nyavalysás emberek gyógyulásokat érzették, de még máig is lehet ottan sok rongyot látni a melyeket most is ott hagyatnak sok sebesült emberek, mint hogy

---

¹ Orbán Balázs 1865-1873. I. 104.

1. ábra: Keresztre és kerítésre kötözött rongyok az oroszhegyi „urusos kútnál”.
Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

2. ábra: Keresztre és kerítésre kötözött rongyok az oroszhegyi „urusos kútnál”
Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

gyógyulásokat érzették a rongyot könnyen ott hagyhatják, ezen kútnak a vize kék színű minden és nem fagy be a legerősebb télen is. – Továbbá van e kápolna romjaitól Keletre Középrezteje s ez alatt egy oly tiszta vizű kút, hogy Erdélyben ennél jobb vizet nem lehet találni, a vize a busnyákat növeli.”²

Orbán Balázs ismeretlen forrás alapján úgy tudta, hogy a nevezetes búcsújáró kápolna 1723-ban épült. Bizonyára igaza volt az 1783-ban szétveretett kápolnát illetően. Kétségtelen azonban, hogy a csodás hírű „urusos kút” környékén korábban, a középkorban is állt kápolnának nevezett kultikus épület. Erre utal a *Kápolna mező* helynév, amely jóval régebbi a XVIII. századi kápolnánál.

1592-ben, amikor 167 tanút felvonultató nagy per zajlott Oroszhegy és Fancsal helységek között az „urusos kút” közelében kezdődő és az Ország Havasáig, vagyis a XX. századi Székelyvarság nyugati szélén terjedő Nyulád nevű erdős terület birtoklásáért, sok tanú emlegette a *Kápolna mezeje* helynevet, sőt szóba került a *Kápolna ösvénye* és önmagában a *Kápolna* helynév is.³ 1612-ben egy oroszhegyi verekedési perben Albertus Benedek oroszhegyi tanú a gyógyító kút környékén fekvő terüetről szólva használta a „Kápolna mezeiben járok vala” megfogalmazást.⁴

A Jézus Krisztus mennybemenetének tiszteletére szentelt XVIII. századi kápolna és vele együtt a hivatalos egyház által is elfogadott oroszhegyi búcsújárárok sorsa 1783-ban, a felvilágosodás szellemében tevékenykedő Batthyány Ignác erdélyi püspök szigorú intézkedéseivel pecsételődött meg. A püspöki látogatás és a főpásztori tiltó rendelkezés történetét az oroszhegyi rk. egyház számadáskönyvből idézem:

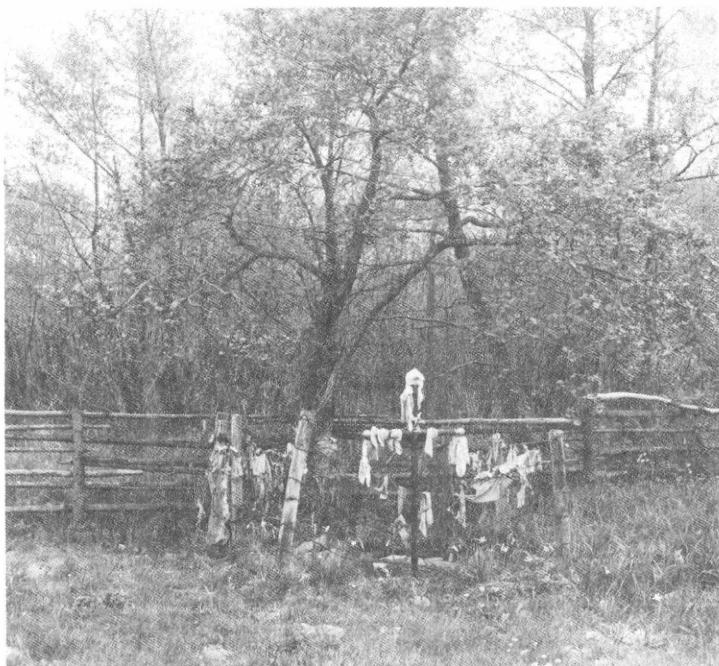
„Notandum: Annor. 1783. Erdélyi Püspök Méltóságos Gróf Batthyani Ignátz úr ō Excellentiája által a kápolna bé tiltatván és fel hagyattaván, azért, hogy maga ō Excellentiája ló háton ahol föl menvén és személyesen meg vizsgálván, alkalmatlannak és szükségtelennek találván, azis tudtára esvén, hogy az oda gyülekezni szokott rossz keresztyények által az ájtagosságnak végződése után sokszor botránkoztató dolgok, részegségek, veszekedések, vérontások mentek végbe, nem lelki haszonra, hanem inkább lelkei kárra adva alkalmatosságot. Ugyan Ő Excellentiája által a... Capitálisok a faluban benn lévő mater Ecclesianak hagyaltattak”.⁵

² OSZK. Kézirattára. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye. Udvarhelyszék. Oroszhegy – A farcádi járás és benne Oroszhegy névanyagát közölte: Köhegyi Mihály – Merk Zsuzsa 1994. 81

³ Demény Lajos – Pataki József – Tüdös S. Kinga 1983-1994. II. 83., 86., 90., 91., 92., 93., 94. – Sajnálatos, hogy a jeles forráskiadvány helynévmutatójának készítője a *Kápolna mezeje* helynevet pontos terepísmérőt híján az Oroszheggel szomszédos Szentkirály helység határában lévőnek jelezte. (381., 405.) A vallomásszövegekből, illetve a bennük emlegetett helynevekből nyilvánvaló, hogy az 1592. évi perben szereplő *Kápolna*, *Kápolna mezeje*, *Kápolna ösvénye* helynevek olyan területekre vonatkoztak, amelyek Oroszhegy helység határához tartoztak. A megnevezett helynevek az oroszhegyi „urusos kút” környékének egy-egy szakaszát jelölték.

⁴ Kolozsvári Állami Levéltár. Scaunul Odorhei. Prot. Jud. II. 5. 46.

⁵ Oroszhegyi Rk. Plébánia irattára. Számadáskönyv. 1783-1863. 56. p. – A „Capitalis” 50 főrintot tett ki, amely az oroszhegyi templom „Capitalisat” növelte.

3. ábra: Az oroszhegyi „urusos kút”. Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

4. ábra: Az oroszhegyi „urusos kút”. Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

Így ért véget az oroszhegyi búcsújáró hely sorsának fölfelé ívelő szakasza! Így nem lett Oroszhegyből országra szólóan híres zarándokhely! A példa azért is tanulságos, mert valószínűleg efféle esetek járultak hozzá a csíksomlyói kegyhely hallatlan szerepnövekedéséhez, erdélyi kizárolagosságának és egyedülállóságának kialakulásához.

Természetesen más betiltott búcsújáró helyek példához hasonlóan Oroszhegy szentkútja és nyúládi kápolnája sem merült teljesen a feledés homályába, legalábbis a közvetlen környéken. A legjámborabb, legbugzgóbb oroszhegyiek a XX. században is köröszttel, lobogóval vonultak ki áldozócsütörtök kora reggelén a gyógyító kúthoz, illetve a kápolna romjaihoz. Úgy igyekeztek, hogy a nagymisére, 11 órára visszaérjenek a faluba. Pap általában nem ment velük.⁶ A körösztalja népet a kátor vezette. Az áldozócsütörtöki kivonulás tehát népi ájtatosságnak tekinthető. A menet résztvevői a kápolna romjai tájékán töltött idő alatt üldögéltek a füvön. Imádkoztak, énekeltek, reggeliztek. Legtöbben a gyógyító kutat is fölkerekresték. A faluban maradók úgy fogadták őket, mint a Somlyóról érkezőket. A templomból köröszttel, lobogóval elébük mentek. Az érkezők és a fogadók együtt vonultak be az oroszhegyi templomba, hogy meghallgassák a nagymisért.

A kápolna romjai tájékán valószínűleg mindig állt fakereszt. A legutolsó és feltehetőleg ma is álló keresztet 1986-ban állították jobbára Vass családnevű oroszhegyi lakosok. Cserefából faragták. Vésett felirata: „Dicsértessék a Jézus Krisztus. Krisztus él. Krisztus uralkodik. Krisztus győz. Krisztus mennybe menetele emlékére 1986.” Ha figyelembe vesszük, hogy a XVIII. századi kápolna Krisztus mennybemenetének emlékére volt szentelve, a hajdani búcsúkat és betiltásuk óta az oroszhegyiek csendes köröszös-lobogós kivonulásait áldozócsütörtökön, vagyis Krisztus mennybemenetének ünnepén tartották, az új kereszt vésett felirata a Krisztus-mennybemenetele-kultusz szívós továbbéléséről tanúskodik.

A hajdani kápolna romjait és a közelében lévő gyógyító vizű forrást a XX. századi oroszhegyiek és varságiak a XVI. század végén már emlegették nagy múltú Nyúlad helynévvel határozzák meg. A megnevezésben Szent Lászlónak is juttatnak szerepet. Ilyen megfogalmazásokat lehet hallani: „Szent László kápolnája Nyúlad dombján”, „Szent László kútja Nyuládban”, „nyuládi urusos kút” stb. Előfordul a „Mária kút” elnevezés is. A „Kápolna kút” kifejezés nem a gyógyerejű urusos kútra vonatkozik, hanem arra a Középrez felé eső forrásra, amelyről a fentebb idézett szöveg tanúsága szerint az oroszhegyi jegyző 1865-ben azt tartotta, hogy vizénél jobbat nem lehet találni Erdélyben.

Az „urusos kút” kifejezésben a kút szó a kápolnarom melletti völgy forrására, az erdélyies és egyben régies urusos szó pedig az oryosló, gyógyító tulajdonságra

⁶ Az 1990-es évek elején az akkori oroszhegyi plébániót, Barabási Gegelyt foglalkoztatta az áldozócsütörtöki kivonulások felelevenítésének gondolata. A megvalósított processiók alkalmával maga vezette híveit. Ez a magatartás valószínűleg összefüggött „búcsújárásra fogékony” ferences lelkiségével. – Ezután köszönöm a kápolnarom és az „urusos kút” felkeresésének megszervezésében nyújtott segítségét. – Ugyancsak köszönöm Vass Lajos oroszhegyi kántornak, hogy 1992. május 20-án az „urusos kútnál” tett látogatásomat kalauzolással és terepjáró autó biztosításával elősegítette.

5. ábra: Kerítésre kötözött rongyok az oroszhegyi „urusos kútnál”.
Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

6. ábra: Kerítésre kötözött rongyok az oroszhegyi „urusos kútnál”.
Fotó: Bárth János, 1992. május 20.

vonatkozik. A forrás vizének gyógyító erejébe vetett hit a XX. század végén is elevenen él. Erre utalnak a Varságon lépten nyomon hallható történetek a nyuládi csodás forrás vizének használatáról, a középnemzedék személyes vallomásai a kút körülményes fölkereséséről. Erről tanúskodnak továbbá azok a megszürkült rongydarabok, amelyeket gyógyulni vágyók akasztanak a forrás köré húzott drótterítésre. Parádéjukat kiválóan megfigyelhettem és lefényképezhettem 1992. május 20-án. Korábban a ruhadarabokat a kút körüli fák ágaira akasztották. A gyógyulni vágyók rendszerint fémpénzt is dobnak a forrás vizébe.

A nyuládi gyógyító víz a merítéskor zavaros, piszkos, de otthon tartva csodásan letisztul. Állítólag évekig nem romlik meg. Különféle sebek, ótvar, orbánc, szemen nött árpa stb. gyógyítására alkalmas.

Oroszhegyi hagyomány szerint a forrás vize különösen úrszeredáján és áldozócsütörtök reggelén gyógyít hatásosan. Ezért a búcsú 1783. évi betiltása előtt a táj falvaiból összesereglett zarándokok bizonyára igyekeztek megmosni beteg testrészüket a csodás hatású vízben. Azok az oroszhegyiek, akik a püspöki tiltás után kétszáz esztendővel is szorgalmasan felkeresik áldozócsütörtök reggelén a kápolnarom és az „urusos kút” tájékát, általában visznek haza a vízből, hogy kéznél legyen, ha gyógyító erejére szükség lesz. A XX. század első felében úrszeredája és áldozócsütörtök reggelén a betegeket, különösen a gyerekeket a helyszínen, jobbára a kút környékén fürösztötték meg a gyógyító vízben. Hajdan a kápolnától nem messze állt egy esztena. Sokan ennek faépületében melegítették a forrásvizet, és ott végezték a gyerekek fürösztését is. A gyógyulni vágyók, illetve azok hozzáartozói fürösztő edényt és vízforraló edényt is vittek magukkal. Akiknek nem jutott hely az esztenában, kövekből rakott alkalmi katlanon, vagy fára akasztott üstben melegítették a vizet, és a szabadban mosakodtak, fürödtek.

A varsági hegyi tanyák népe leginkább úgy vette hasznát a nyuládi „urusos kút” vizének, hogy üvegben, kannában hozott belőle, és otthon fürdette meg benne a beteg gyermeket. Előfordult, hogy a vízért menő személy, általában a beteg gyermek anyja vagy apja, magával vitte a gyógyítandó gyermek egyik ruhadarabját. Megmártotta a forrás vizében. Vizesen hazavitte. Otthon megszárította és ráadta a gyerekre, így remélve a gyors gyógyulást. Természetesen ilyenkor egy másik, rosszabb darabot, pl. réklit, féketőt is vitt magával a beteg gyerek ruháiból, amit a kútnál hagyott, ágra, drótra akasztva. A forrásnál töltött rövid idő alatt csedesen imádkozott. Nem mulasztotta el, hogy aprónént dobjon a vízbe.

A varságiak egybehangzó véleménye szerint az oroszhegyi urusos kútnak az a vize hatásos igazán, amit úrszeredáján napfölkelte előtt merítenek. Ezért, akinek szüksége volt a gyógyító vízre, úrszeredáján kora hajnalban indult el Varságról, hogy 2-3 órás kitartó gyalogolás után az erdei ösvényeken elérje a híres nyuládi forrást és napfölkelte előtt merítsen annak vizéből.

Bármilyen különös, a táj népe körében megoszlanak a vélemények arról, hogy tulajdonképpen mikor is van a sokszor emlegetett úrszeredája. Olyanok is különböző időpontot jelölnek meg, akik állítják, hogy már hoztak gyógyító vizet a kútról. A zavart valószínűleg az okozza, hogy egyesek a két jeles nyári ünnepet,

7. ábra: Az oroszhegyi „urusos kút” nyílása. Fotó: Bárth János, 1992

8. ábra: 1986-ban faragott cserefa kereszt az oroszhegyi „urusos kút” környékén, az 1783-ban szétveretett búcsújáró kápolna alapfalai mellett. Fotó: Bárth János, 1992

áldozócsütörtököt és úrnapját, mivel mindenkitő csütörtökre esik, összekeverik. Sokan úgy gondolják, hogy *úrszeredája* az úrnapja előtti szerdával azonos. Mások tudni vélik, hogy az áldozócsütörtök előtti szerdának jár ki az *úrszeredája* elnevezés. Az előbbieknél az áldozócsütörtök előtti szerdát „*áldozószereda*” néven emlegetik.

Sajnos, a magyar néprajzi, egyháztörténeti és nyelvészeti irodalomban ezidáig nem találtam nyomát az *úrszeredája* kifejezés elemzésének, értelmezésének. Nem tünt előm a szó a gazdag magyar szótáriodalomból sem.⁷ Ez annál meglepőbb, mivel az *úrszeredája* kifejezést Orbán Balázs, a fentebb idézett szöveg tanúsága szerint már 1868-ban leírta. Számára természetes volt az efféle időpontmegjelölés, mivel az Oroszheggyel csaknem határos Lengyelfalván született. Gyermekkorából ismerhette a régies hangzású ünnepnevet, ezért nem bocsátott magyarázatába. Irodalmi fogódzók híján nehéz az állásfoglalás. A név hangzásából, szóalakjából ítélnék úgy vélem, hogy az *úrszeredája* kifejezés az erdélyi katolikusok szóhasználatában az úrnapja előtti szerdára vonatkozik.

Oroszhegyi hagyomány szerint az „urusos kút” vize sokakat meggyógyított. Többek között a XX. század második felében egy Oroszhegyre beköltözött református embert, Panna Gyulát, aki ezért hálából vaskeresztet készítetett a csodás erejű forrás mellé.

Oroszhegyen és Varságon egyaránt Szent László királyhoz hozzájárultak a kapcsolatba az „urusos kút” keletkezését. Úgy tartják: Szent László király valaha ezen a tájon vonult a csapatával. Katonái hirtelen megbetegedtek, fekélyek lepték el őket. A nagy király imádkozott Istenhez, majd beleszűrte kardját a földbe. Csoda történt. A kardszúras nyomán „vízforrás fakadt föl”. A beteg katonák megmosakodtak az új forrás vizében, és azonnal meggyógyultak.

Ez a történet beleilleszkedik a víz magyar király csodás vízfakasztásait elbeszélő mondák sorába.⁸ Erdély patrónusról, a csodás tettekre képes Szent László királyról a fentebb idézett XIX. századi szövegek a vízfakasztó historián kívül más oroszhegyi történeteket is megöriztek. Az oroszhegyi jegyző a kövé változtatott tatár pénz mondáját vetette papírra, amelynek több párhuzama ismert a Kárpát-medencéből.⁹ Orbán Balázs pedig úgy hallotta, hogy a szent király az oroszhegyi „urusos kút” vizében fürdött, amikor sátra a kút közelében állt. Az ún. Király-forrás, mint mondalomtúvum nem társtalan, miként a hajdani királyi sátor helyének számítartása, emlegetése sem.¹⁰ Mivel Szent László király korából írott források nem állnak rendelkezésünkre az udvarhelyszéki táj historiájából, Szent László oroszhegyi szereplésének történeteit a kiterjedt Szent László mondakör világába sorolhatjuk. Érdemes azonban emlékeztetnünk arra, hogy a közelíti Tartód vára valószínűleg Szent László király uralkodása alatt épült. Másrészt két nem minden-

⁷ Megállapításom az 1990-es évek közepéig megjelent szótárokra vonatkozik. Sajnos, az Új Magyar Tájszótár és az Erdélyi Szótörténeti Táru betűs kötete még nem jelent meg. – Nem találtam az úrszeredája kifejezést az átnézett erdélyi kalendáriumokban sem.

⁸ Szendrey Zsigmond 1922. 58.; Bálint Sándor 1977. i. 503.

⁹ Vö.: Szendrey Zsigmond 1922. 57.; Berze Nagy János 1925.

¹⁰ Vö.: Szendrey Zsigmond 1922. 58.; Bálint Sándor 1977. I. 503.

napi oroszhegyi helynév megemlítése is idekívánkozik. Egyik a *Tatáruút*, valahol a Tartód váráig elterülő erdőkben,¹¹ másik az 1592-ben már többször emlegetett, a Nyuláddal, a Középrezzel és mindenekelőtt a „Kápolnával” szomszédos, *Kis-kunmező*.¹² Figyelemre méltó, hogy a magyar Szent László mondakör legjellemzőbb motívumai: gyógyító forrás vizének fakasztása, pénz kővé változtatása, forrás gyógyerejűvé tétele királyi fürdéssel, valamely hely nevezetességének megheremtése királyi sátorozással stb. együtt, mondhatjuk: koncentráltan fordulnak elő az oroszhegyi „urusos kút” hagyományvilágában. Feltételezhető, hogy az 1783-ban betiltott, valószínűleg középkori előzményekkel rendelkező oroszhegyi búcsújárást az „urusos kút” vizének gyógyító erején kívül a Szent László nyomokain járás élménye, a Szent László emlékhelyek zarándokokat vonzó középkorias ereje, általában egy erős Szent László hagyomány és Szent László kultusz is serkentette.¹³

Kecskemét

BÁRTH JÁNOS

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I-II.* Budapest

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza.* Budapest

BERZE NAGY János

1925 *A Szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai.* Ethn. XXXVI: 97-105.

DEMÉNY Lajos – PATAKI József – TÜDÖS S. Kinga

1983-1994 *Székely oklevéltár.* (Új sorozat) I-III. Bukarest–Budapest

FERENCZI István

1994 *Sóvidéki várainkról.* (Hazanéző könyvek). Korond

KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa

1994 *A farcádi járás (Udvarhely vm.) községei Pesty Frigyes kéziratos Helynévtárában.*

UVJÁRY Zoltán (szerk.): In memoriam Sztrinkó István (Folklór és Etnográfia 85.) 59-102. Debrecen

LÁSZLÓ Gyula

1993 *A Szent László-legenda középkori falképei.* Budapest

ORBÁN Balázs

1865-1873 *A Székelyföld leírása.* I-VI. Pest

PÁSZTOR Lajos

1940 *A magyarság vallási élete a Jagellók korában.* Budapest

SZENDREY Zsigmond

1922 *Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok.* Ethn. XXXVIII. 45-64.

ZADRAVECZ István

1934 *Mátraverebély-Szentkút. Szentkút*

¹¹ Ferenczi István 1994. 71.

¹² Demény Lajos – Pataki József – Tüdös S. Kinga 1983-1994. II. 74., 84., 85., 90., 92., 93.

¹³ Vö.: Zadravecz István 1934. 42. – Az Árpád-házi magyar szent királyok sírját, emlékhelyeit, ereklyéit felkereső középkori zarándoklatokról: Pásztor Lajos 1940. 134-135. – A Szent László kultusszal összefüggő, középkori gyökerű búcsújárásokról és a Szent László emlékhelyekről: Bálint Sándor – Barna Gábor 1994. 56-62. – A Szent László legenda középkori falképeiről, különös tekintettel az erdélyi freszkókra: László Gyula 1993.